

Romų vaikų ugdymas: situacija ir įveikos galimybės

2023
balandis,
Nr. 2 (207)

ISSN 2669-0977

Romų vaikų, besimokančių pagal ikimokyklinio, priešmokyklinio ir bendrojo ugdymo programas, skaičius 2019–2022 m.

Šaltinis: ŠVIS

Pagrindiniai klausimai

Ką žinome apie romus?

Kokia romų vaikų situacija Lietuvos ugdymo įstaigose?

Kas lemia romų vaikų ugdymo problemas?

Kaip įveikti romų vaikų ugdymo problemas?

Dėmesingumą romų mokinių ugdymui lemia tai, kad penktadalį Lietuvos romų (21,5 proc.) sudaro vaikai ir jaunuoliai, besimokantys pagal bendrojo ugdymo programą.

Tyrimais nustatyta, kad romų šeimos patiria socialinę, ekonominę, kultūrinę atskirtį, ir tai sukelia romų vaikų ugdymo problemas, kurias lemia tokie veiksniai, kaip nepalanki socialinė, ekonominė, kultūrinė padėtis; bendruomenės, tėvų ar globėjų išankstinės neigiamos nuostatos mokymo(si) atžvilgiu. Pastarosios kliūtys programuoja vaikų mokymosi motyvacijos trūkumą ir su tuo susijusį mokyklos nelankymą. Įvardyti veiksniai kaip priežastys lemia ir padarinius – mokymo(si) praradimus, nepažangumą ir, galiausiai, iškritimą iš švietimo sistemos.

Romų vaikų ugdymo vadyba reiškiasi skirtingais lygmenimis: Švietimo, mokslo ir sporto ministerija planuoja priemones socialiniam teisingumui užtikrinti, savivaldybė rengiamomis programomis remia mokyklas ir jose besimokančiuosius kartu su šeimomis, mokyklos vadovybė telkia personalą prevencinėms programoms įgyvendinti ir sklandžiam daugiakultūriam ugdymui realizuoti, komandinė mokytojų lyderystė padeda užtikrinti vaiko gerovę, dalykų mokytojai kartu su klasių vadovais ir pagalbos specialistais ieško tinkamiausių ugdymo sprendinių vaiko gebėjimams ir polinkiams atskleisti.

Romų vaikų ugdymo problemų įveika galima įgyvendinant socialiai teisingo švietimo priemones ir mokyklos kultūros galias. Sumaniai pasirinkus strategijas ir taktikas, tikslingai veikiama problema keliantis veiksnys, o kartu nutraukiamas ir jo neigiamas poveikis. Ugdymo problemas lemiantys veiksniai izoliuojami, sumaniai taikant socialiai teisingo švietimo ir mokyklos kultūros poveikį. Taip įmanoma nutraukti ydingą nepalankios socialinės, ekonominės ir kultūrinės aplinkos poveikio kuriamą algoritmo kartotinumą, prevenciškai paveikti ar nutraukti romų segregaciją, diskriminaciją, izoliaciją.

Ką žinome apie romus?

Tyrimų duomenys patvirtina, kad visuomenė mažai susiduria ir dar mažiau turi žinių apie romų tautinę mažumą. Eurobarometro tyrimo (Special Eurobarometer 493, 2019) duomenys rodo, kad nors tik 20 proc. europiečių palaiko artimą kontaktą su romais, tačiau net 61 proc. tyrime dalyvavusių europiečių tvirtina, jog jų šalyse pasitaiko romų diskriminacijos atvejų. Šeši iš dešimties tame pačiame tyrime dalyvavusių europiečių manė, kad romų etninės mažumos integracija praturtintų visuomenę. Ši dalis nuo 2012 m. pakilo 8 proc. punktais (61 proc., palyginti su 53 proc.). 39 proc. europiečių, dalyvavusių Eurobarometro apklausoje, nurodė, kad jaustūsi patogiai, žinodami, jog jų vaikai mokosi kartu su romų tautinės mažumos vaikais. Ši dalis 8 proc. punktais pakilo, palyginti su 2012 m. tyrimo duomenimis (31 proc.). Lietuvos Etninių tyrimų instituto 2020 m. atliktas tyrimas atskleidė, kad romai kartu su musulmonais ir čečėnais tebėra mažiausiai toleruojama mažumų grupė. Daroma išvada, kad kultūrų pažinimo trūkumas kelia nepasitikėjimą vieni kitais ir verčia laikytis distancijos, nors prigimtis ir kultūrinė tapatybė kaip išskirtinumas yra nelygstama vertybė. Šiuo leidiniu skatinama pažinti kultūras, atsiverti. Buvimas greta ir įvairovės pripažinimas ne tik užtikrintų santarvę, bet ir stiprintų visuomenę.

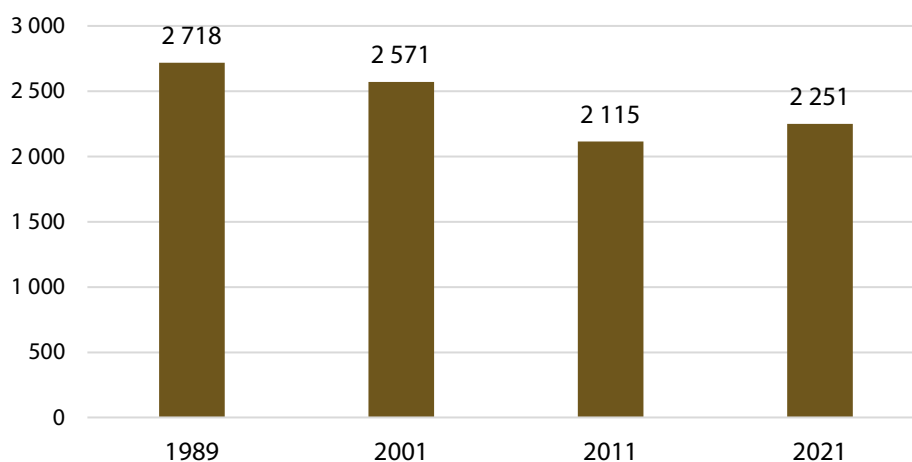
Romų kilmė ir gyvenimo būdas. Skirtingoms romų kilmės versijoms yra būdingas vienas bruožas – įsivaizduoti romus kaip egzotiškus, nieko bendra su europiečiais neturinčius ateivius. Romų kilmės mistifikavimas leido priskirti jiems paslaptingas galias – bur-

ti, kerėti. Tačiau kultūros tyrinėtojai ragina nepamiršti, kad romai yra senbuviai europiečiai, kartu su visomis kitomis Europos tautomis turintys bendrą istoriją (Okely, 1996). Romų tautinė mažuma savita papročiais, istorija, iš kartos į kartą perduodama nerašytine kalba ir normomis – *romanipen*. Nepaisant tarmių, gyvenimo būdo ir užsiėmimų įvairovės, kai kurios paprotinės teisės normos būdingos visiems romams, pavyzdžiui, ritualinės švaros kodeksas, lemiantis vyrų ir moterų, romų ir ne romų santykius, taip pat su šiuo kodeksu susiję tabu.

Pastarąjį dešimtmetį dalis romų, kaip ir kitų Lietuvos gyventojų, emigravo į Vakarų Europos valstybes (dažniausiai – į Jungtinę Karalystę, Airiją). Tačiau pastebima ir iš emigracijos grįžtančių romų (Kauno mieste, Ukmergėje). V. Kontvainės 2020 m. tyrimu nustatyta reguliaraus romų vykimo dirbti į užsienį atvejų. Romų migracija šalies viduje nėra didelė, dažniau vykstama tarp gretimų savivaldybių, neretai keliaujama kurį laiką pagyventi pas šeimos narius.

Iki 2011 m. romų šalyje tolygiai mažėjo; šis mažėjimas viršijo bendrą šalies gyventojų skaičiaus mažėjimo vidurkį ir pasiekė 18 proc. Pastaraisiais metais romų populiacija stabilizavosi ir net šiek tiek (136 asmenimis) padidėjo (žr. 1 pav.). Romų tautybės asmenys gyvena šiose šalies apskrityse: Vilniaus (27 proc.), Marijampolės (20 proc.), Kauno (19 proc.), Šiaulių (11 proc.), Panevėžio (11 proc.), Utenos (4 proc.), Klaipėdos (3 proc.) ir Tauragės (2 proc.). Gyventojų tautybės, gimtosios kalbos ir išpažįstamo tikėjimo statistinio tyrimo (2021) duomenimis, Lietuvoje šiuo metu gyvena 2 251 romas, ir jie sudaro 0,1 proc. visų šalies gyventojų.

1 pav. Romų populiacijos kaita Lietuvoje 1989–2021 m.

Šaltinis: OSP, Romų platforma

Oficialiosios statistikos portalo (toliau – OSP) duomenimis, 2021 m. žmonių, kaip gimtąją kalbą

deklaravusių romų kalbą, Lietuvoje buvo 1 973 (žr. 1 lentelę), iš jų 53 proc. gyveno sostinės regione.

1 lentelė. Romų skaičius pagal gimtąją kalbą regionuose 2021 m.

	Romų skaičius
Lietuvos Respublika	1 973
Sostinės regionas	1 044
Vidurio ir vakarų Lietuvos regionas	929

Šaltinis: OSP, 2021 m. gyventojų tautybės, gimtosios kalbos ir išpažįstamo tikėjimo statistinio tyrimo duomenys

Vadovaujantis romų tautybės asmenų procentinės dalies palyginimu skirtingose apskrityse pagal 2011 m. surašymo duomenis, 2019 m. Užimtumo tarnybos duomenis (pagal užsiregistravusių romų tautybės asmenų skaičių), taip pat 2015 m. ir 2020 m. atliktų romų tautybės asmenų apklausų duomenis (Kontvainė, 2020), daromos išvados apie **romų tautinės mažumos pasiskirstymą pagal lytį, amžiaus struktūrą, išsilavinimą**. Nustatyta, kad romų tautinėje mažumoje pasiskirstymas pagal lytį apylygis, tačiau amžiaus struktūra iš bendro Lietuvos gyventojų konteksto išsiskiria tuo, kad joje itin didelę dalį (22 proc. nuo bendro romų tautybės gyventojų skaičiaus) sudaro vaikai ir jaunimas iki 20 metų. Per dešimtmetį vaikų ir jaunimo dalis romų grupėje išaugo 3 proc. Neraštingų ir nebaigusių pradinės mokyklos asmenų dalis 2020 m. sudarė 35 proc. (Kontvainė, 2020). Tyrėja

pažymi, kad absoliuti dauguma pradinio išsilavinimo neįgijusių respondentų yra 30–60 metų amžiaus.

Romų bendruomeniškumas ir aktyvumas. Tautinių mažumų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis, pirmoji romų organizacija – Lietuvos čigonų bendrija – susikūrė 1992 m. 1995 m. įkurta Lietuvos romų bendrija „Romano Džijipe“. 1996 m. Pasvalyje pradėjo veikti bendrija „Romano divs“, 1997 m. Vilniuje – Lietuvos čigonų bendrija „Čigonų laužas“. Šiuo metu Lietuvoje veikia 7 romų organizacijos: Lietuvos romų bendruomenė Vilniuje, Romų integracijos centras Šiauliuose, Romų integracijos namai Vilniuje, Romų intelektualų organizacija, Romų bendruomenė Panevėžyje, Baltijos regiono romų asociacija Vilniuje, Vilniaus čigonų bendrija.

Šiame leidinyje vadovujamasi nuostata, kad kiekvienos tautinės mažumos, taip pat ir romų, kultūrinė tapatybė su paprotine teise yra nelygstamos vertybės.

Tiek studijos apie romus, tiek ir lauko tyrimų duomenys atskleidžia reikšmingą romų vaidmenį Lietuvos istorijoje. Lietuvos gyventojų ir romų sanglauda ženklina XV a. Ilgametė daugelio kultūrų gyvenimo partitė, tarpusavio sanglauda ir sugyvenimas patvirtina, kad romai yra neatsiejama Lietuvos visuomenės dalis.

Demografinių tyrimų duomenys atskleidžia apylygį romų tautinės mažumos pasiskirstymą pagal lytį. Pagal amžiaus struktūrą, vyresnių romų išsilavinimas yra žemesnis, tarp suaugusiųjų pasitaiko ir neraštingumo atvejų. Todėl šie suaugę romai patenka tarp susiduriančiųjų su didesne socialine ir ekonomine rizika. Vaikai iš mažų pajamų, neraštingų romų šeimų gali patirti daugiau socializacijos, ugdymo ir ugdymosi nesėkmių.

Kokia romų vaikų situacija Lietuvos ugdymo įstaigose?

Romų vaikų ugdymo kontekstas. Lietuvoje pagal ikimokyklinio, priešmokyklinio ir bendrojo ugdymo programas besimokančių romų dalis sudaro 0,1 proc. nuo bendro vaikų skaičiaus (žr. 2 lentelę). ŠVIS duomenų bazėse besimokančiųjų registracija pagal tautinę priklausomybę yra laisvanoriška. Todėl kasmetiniai romų vaikų, besimokančių pagal ikimokyklinio, priešmokyklinio ir bendrojo ugdymo programas, registracijos duomenys šiek tiek svyruoja.

Švietimo valdymo informacinės sistemos (toliau – ŠVIS) duomenimis, 2021–2022 m. **nemokamą**

maitinimą gavusių romų dalis nuo visų mokinių (absoliutus sk. – 115 217) buvo 0,2 proc. Absoliutus nemokamai maitinamų romų vaikų skaičius buvo 229. Tai – daugiau nei pusė (56,1 proc.) visų ugdymo įstaigas lankančių romų (absoliutus sk. – 408).

Pagal ikimokyklinio, priešmokyklinio ir bendrojo ugdymo programas mokosi 456 romų tautybės vaikai (iš bendro 484 skaičiaus, nes neįskaičiuoti 23, besimokantys profesinio mokymo įstaigose, ir 5 vaikai iš specialiųjų (lavinamųjų) klasių¹). Nagrinėjant 2021–2022 m. m. **romų vaikų pasiskirstymą pagal lytį**, nustatyta, kad 52 proc. (239) vaikų yra moteriškosios ir 48 proc. (217) – vyriškosios lyties.

¹ Pagal klasių paskirčių klasifikatorių (Valstybės žinios, 2013-09-18, Nr. 98-4887, galiojanti suvestinė redakcija 2021-02-02), specialioji (lavinamoji) klasė skirta mokiniams, turintiems didelių ar labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių dėl vidutinio, žymaus ar labai žymaus intelekto sutrikimo arba kompleksinių negalių, mokyti pagal pradinio ugdymo ar pagrindinio ugdymo individualizuotas programas.

2 lentelė. Lietuvoje pagal ikimokyklinio, priešmokyklinio ir bendrojo ugdymo programas besiuogančių romų vaikų skaičius, 2019–2022 m.

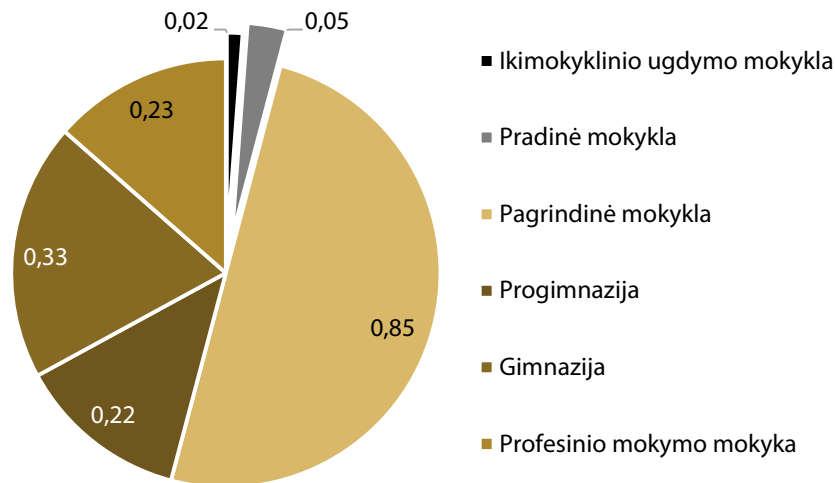
	2019–2020	2020–2021	2021–2022
Bendras vaikų skaičius valstybėje	484 898	486 991	500 763
Romų mokinių skaičius	494	507	484

Šaltinis: ŠVIS

Iš viso **integruotai besimokančių ir turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių** romų vaikų yra 169. Didžiausia dalis (0,85 proc. nuo visų mokinių) jų mokosi pagrindinėje mokykloje (žr. 2 pav.). Atsižvelgiant į vaiko poreikius, parengiama individuali ar pritaikyta programa. Integruotai besimokantiems mokiniams

sudaromos sąlygos baigti bendrojo ugdymo programą.

Pagal ugdymo institucijas, mažiausiai integruotai besimokančių romų yra ikimokyklinio, priešmokyklinio ir pradinio ugdymo, taip pat profesinio mokymo įstaigose.

2 pav. Integruotai besimokančių romų vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, dalis (proc.) pagal ugdymo įstaigas, 2020–2021 m.

Šaltinis: ŠVIS

Romų vaikų pasiskirstymas švietimo sistemoje. Lietuvoje fiksuojamas tolygesnis romų moksleivių pasiskirstymas pagal klases bendrojo ugdymo mokyklose, daugėja romų vaikų, lankančių ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo įstaigas, besimokančių gimnazijose ir profesinėse mokyklose. Daugiausia (190) romų vaikų mokosi pagrindinėse mokyklose, iš kurių daugiau nei pusė (92) mokinių lanko Vilniaus apskrities ugdymo įstaigas. Šios tautybės mokinių gausu Šiaulių (47) ir Kauno (30) apskrityse (žr. 3 lentelę).

Antra pagal gausumą romų mokinių dalis lanko gimnazijos tipo ugdymo įstaigas (188). Pagal pasiskirstymą apskrityse, panašias dalis sudaro Vilniaus (61) ir Panevėžio (57) romų tautybės mokiniai. Kiek mažiau šių mokinių yra Kauno (29) ir Utenos (22) apskrityse.

Vertinant pastarųjų trejų metų šalyje pagal ugdymo programas besimokančių romų situaciją (žr. 3 pav.), išryškėjo tendencija, kad ne visi ankstyvojo amžiaus romų vaikai lanko ikimokyklinio ugdymo

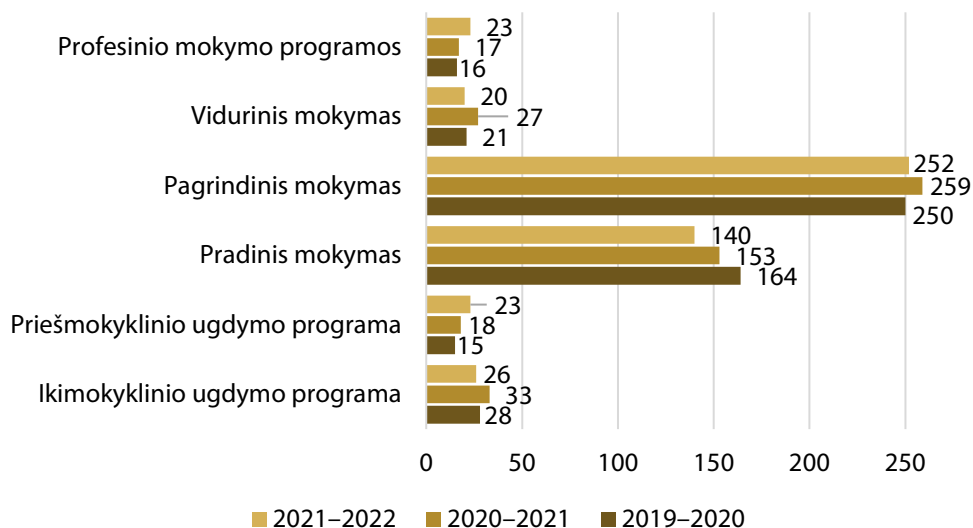
mokyklas. Daugiausia vaikų mokosi pagal pagrindinio ugdymo programą, ir tai sudaro 0,15 proc. nuo bendro besimokančiųjų pagal šią programą skaičiaus, antroje vietoje pagal skaitlingumą – pagal pradinio ugdymo programą besimokančiųjų grupė – 0,12 proc.

Dalyvavimas neformaliojo švietimo veiklose. Romų vaikai pasižymi aktyvumu mokyklos bendruomenės socialinėse ir neformaliojo švietimo veiklose. ŠVIS duomenimis, 2021–2022 m. m. 41,4 proc. romų mokinių, besimokančių nuo 1 iki 12 klasės, dalyvavo formalųjį švietimą papildančiose arba neformaliojo švietimo veiklose, išskyrus ikimokyklinę, priešmokyklinę ir socialinių įgūdžių ugdymo klases. Dienos centruose ar popamokiniuose būreliuose dalyvauja apie 24 proc. romų vaikų ir jaunimo. Žinant tai, galima plėtoti potencialias mokyklos galimybes sieti neformalųjį ir formalųjį švietimą. Taip būtų stiprinama romų mokinių mokymosi motyvacija ir skatinamas jų siekis daryti mokymosi pažangą.

3 lentelė. Lietuvos apskrityse besimokančių romų vaikų skaičius pagal ugdymo įstaigos tipą, 2021–2022 m. m.

Apskritis \ Ugdymo įstaigos tipas	Ikimokyklinio, priešmokyklinio ugdymo mokykla	Pradinė mokykla	Progimnazija	Pagrindinė mokykla	Gimnazija	Profesinio mokymo mokykla	Iš viso
Alytaus	1	0	2	6	0	0	9
Kauno	1	0	5	30	29	5	70
Klaipėdos	0	0	6	3	5	0	14
Marijampolės	1	0	5	7	5	0	18
Panevėžio	2	0	6	0	57	14	79
Šiaulių	3	0	0	47	7	1	58
Tauragės	0	0	0	0	2	0	2
Telšių	0	0	4	0	0	1	5
Utenos	1	0	5	5	22	0	33
Vilniaus	8	3	25	92	61	7	196
	17	3	58	190	188	28	484

3 pav. Romų vaikų skaičius pagal ugdymo programas, 2019–2022 m.

Šaltinis: ŠVIS

Mokyklos nelankymas fiksuojamas tada, kai vaikas yra praleidęs daugiau kaip 50 proc. pamokų. ŠVIS duomenimis, 2021–2022 m. mokyklos nelankantys romų vaikai sudarė 1,47 proc. (nuo visų romų vaikų). Registruojant švietimo įstaigas lankančius vaikus, tautinė priklausomybė žymima laisvanoriškai. Nesimokančių vaikų ir mokyklos nelankančių mokinių informacinėje sistemoje nėra tautybės ar gimtosios kalbos skirties. Ugdytinių tautinė priklausomybė neteikia papildomų finansinių priemonių švietimo įstaigai, išskyrus tautinių mažumų mokyklas. Todėl švietimo įstaigos nėra suinteresuotos detalai fiksuoti vaikų asmens duomenų tautinės priklausomybės atžvilgiu. Tikėtina,

kad mokyklos nelankančių romų vaikų skaičius svyravimas registro duomenyse neatspindi realios situacijos ugdymo įstaigose.

Nors romų neraštingumo lygis mažėja ir romų dalyvavimas švietimo sistemoje gerėja, jų išsilavinimas vis dar gerokai atsilieka nuo bendrų šalies mokleivių pasiekimų rodiklių ir yra nepakankamas. Tarp romų išlieka tendencija baigti tik privalomojo ugdymo 7–8 klases. 2020 m. amžiaus grupėje nuo 6 m. iki 15 m. nesimokė 6 proc. romų (2015 m. šioje grupėje nesimokė 14 proc. romų), o nemokėjo skaityti ir rašyti (net ir tuo atveju, jei lankė mokyklą) 8 proc. vaikų ir jaunimo.

Europos Komisijos ataskaitoje (2020) dėl ES romų integracijos nacionalinių strategijų plano vertinimo rašoma: „Nustatyta, kad didžiausia pažanga padaryta švietimo srityje (mažesnis mokyklos nebaigusių asmenų skaičius ir geresnis dalyvavimas ikimokyklinio ugdymo bei privalomo švietimo sistemoje) <...>“.

Šiuo metu Lietuvos švietimo sistemoje yra šios romų vaikų ugdymo(si) alternatyvos – integruotas ugdymas bendrojo ugdymo mokykloje, kurioje ugdymas organizuojamas valstybine kalba arba tautinių mažumų kalba. Tirtose bendrojo ugdymo ir tautinių mažumų mokyklose išryškėjo daugiakultūrė aplinka, kurioje į romus žiūrima kaip į kaimynus, šalia gyvenančius jau daugelį metų. Jie tapo savastimi, yra neatskiriama mokyklų kultūros dalis. Bendrojo ugdymo mokyklose visi priimami lygiomis teisėmis. Daugiatautėse mokyklų bendruomenėse nėra diskriminacijos dėl tautinės priklausomybės.

Kas lemia romų vaikų ugdymo problemas?

Gerai žinomos romų atskirties istorinės priežastys, siejamos su tokiais padariniais, kaip segregacija, izoliacija ir diskriminacija. Tačiau šio leidinio kontekstas – švietimas ir ugdymo situacija šiandieninėje mokykloje. Taigi, šiuolaikinių mokyklų bendruomenių ir romų vaikų dabartinio ugdymo atvejų analizė nepatvirtina istoriškai suformuoto romų atskirties algoritmo kartojimo mokyklose. Švietimo sektoriaus išskirtinumą šia prasme pažymi ir EK (ES romų lygybės, įtraukties ir dalyvavimo strateginis planas, 2020). Visgi bendrojo ugdymo mokyklose susiduriama su romų vaikų ugdymo problemomis. Todėl svarbu jas ne tik pažinti, suvokti, bet įvertinti gerąsias įveikos praktikas ir imtis prevencinių priemonių.

Romų vaikų ugdymo apžvalga vykdyta išnagrinėjus viešosios diskusijos „Mokyklų patirtys ir iššūkiai ugdant romų tautybės vaikus“, vykusios nuotoliniu būdu, medžiagą ir atlikus trijų Vilniaus miesto daugiataučių mokyklų vadovų, pedagogų ir švietimo pagalbos specialistų tikslinių grupių apklausos duomenų bei mokyklų atvejų analizę. Kai kuriose mokyklose romų vaikai mokosi jau daugiau nei trisdešimt metų, mokyklą baigę kelių kartų romų vaikai. Yra mokyklų, kuriose romų mokiniai sudaro 11 proc. nuo visų mokinių. Iš viso apibendrintos septynių² bendrojo ugdymo mokyklų bendruomenių patirtys ir joms kylantys iššūkiai. Vadovaujantis etikos taisyklių konfidencialumo principu, ugdymo įvairovės iliustracijos ir aprašymai toliau tekste pateikiami be konkrečių mokyklų nuorodų. Ilgametės ir įvairios mokyklų ugdymo patirties apžvalga siekiama nustatyti dažniausiai kylančias romų mokinių edukacines problemas, parodyti bendruomenių parenkamas sėkmingos problemų įveikos galimybes.

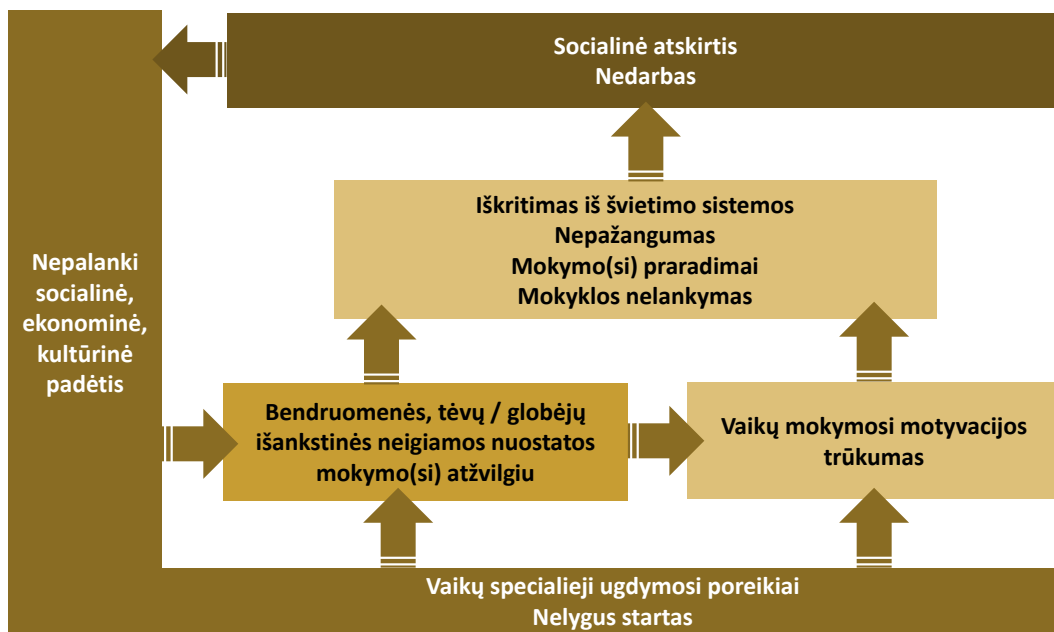
Mokyklų vadovų, pedagogų ir švietimo pagalbos specialistų tikslinių grupių tyrimai atskleidė, kad romų vaikų ugdymo problemas galima susieti su kai kuriais veiksniais ar jų grupėmis (žr. 4 pav.). Pirmiausia susiduriama su kliūtimis, kurios atsiranda dėl nepalankios socialinės, ekonominės, kultūrinės padėties. Daugeliu atveju aplinkos sąlygos ir prigimtis lemia specialiuosius romų vaikų ugdymosi poreikius. Didelę grupę proble-

mų sudaro bendruomenės, kai kurių tėvų ar globėjų išankstinės neigiamos nuostatos mokymo(si) atžvilgiu ir vaikų mokymosi motyvacijos trūkumas. Būtent pastaroji problemų diada veda prie mokyklos nelankymo, mokymo(si) praradimų, nepažangumo ir, galiausiai, iškritimo iš švietimo sistemos. Tarpusavyje glaudžiai susijusios problemų veiksmų grupės nulemia romų nedarbą ir socialinę atskirtį. Neįveikus kurio nors veiksnio, o ypač problemą lemiančių veiksmų grupės, ydingas algoritmas kartojasi, ir romų izoliacija stagnuoja, kartu programuodama iš to kylančias problemas.

Nepalanki socialinė, ekonominė, kultūrinė padėtis. Romai nepakankamai naudojami mokymosi visą gyvenimą galimybėmis, sudėtinga romų šeimų ekonominė padėtis ir priklausymas tautinei mažumai suponuoja skurdo sąlygas. Nepalankios socialinės, ekonominės, kultūrinės padėties šeimos patiria stygių, kuris veikia mokinių savijautą ir elgseną. Romai tėvai ar globėjai, būdami menkai išsilavinę, ne visada gali padėti savo vaikams įveikti mokymosi iššūkius. Kilus sunkumų ryškėja romų siekis atsiriboti. Romų bendruomenė tokių šeimų izoliaciją aiškina dvipusiu pastiprinimu, kuris kyla iš išorės dėl nepažinimo ir nepasitikėjimo, o iš vidaus – dėl kalbos ir socialinių įgūdžių trūkumų, pasitikėjimo stokos.

Skirtumas dėl nepalankios socialinės, ekonominės, kultūrinės padėties iš dalies padeda įveikti atvirumas, adaptacijos laikotarpiu taikomos priemonės, pedagoginis švietimas, atvejų vadyba, neformaliųjų veiklų įvairovė ir patyčių prevencinės programos. Mokyklose organizuojant atvejų vadybos posėdžius, sprendžiami įvairūs socialinės rizikos vertinimo klausimai ir numatomos pagalbos teikimo galimybės. Tirtų mokyklų bendruomenės (nei vaikai, nei mokytojai, nei švietimo pagalbos specialistai) socialinės atskirties nejaučia, bendraudami diskriminacijos apraiškų nejįvelgia. Tačiau pripažįstant patyčių paplitimą mokyklose, įsiklausoma į romų asocijuotosios bendrijos pastebėjimus, kad pasitaiko atvejų, susijusių su diskriminacija dėl tautinės priklausomybės. Todėl mokyklos bendruomenei ir jos nariams svarbu būti dėmesingiems ir akyliems, aiškiai įvardyti rizikas, suvokti realų poreikį ir galimybes ne tik siūlyti, bet ir priimti teikiamą pagalbą.

² Dėkojame Vilniaus m. Naujininkų progimnazijos, Saulėtekio mokyklos-daugiafunkcio centro, Santaros, Juodšilių „Šilo“, Šalčininkų r. Stanislovo Rapolionio, Anykščių r. Troškūnų Kazio Inčiūros gimnazijų vadovams, mokytojams ir socialiniams pedagogams bei psichologams, pasidalijusiems ilgamete įtrauktis romų ugdymo patirtimi.

Sudaryta autorės, remiantis teorinės literatūros analize ir romų ugdymo raiškos apibendrinimu

Tėvų ar globėjų išankstinės neigiamos nuostatos mokymo(si) atžvilgiu ir mokinių mokymosi motyvacijos stoka. Šeimos požiūris į vaikų išsilavinimą siejamas su vertybinėmis nuostatomis ir požiūriu į švietimą. Romų ugdymo centro „Padėk pritaipiti“ koordinatorės teigimu, telkiamos romų šeimos labai nori ir stengiasi, kad vaikai gautų išsilavinimą ir tikrai supranta jo prasmę. Suaugusieji romai, įgiję išsilavinimą, palankiai vertina ugdymą, linkę bendradarbiauti su mokykla. Kai kuriais atvejais priešišką nusiteikimą iš dalies galima paaiškinti valstybinės kalbos nemokėjimu. Pasitaiko atvejų, kai šeimos nesudaro sąlygų mokytis, nemotyvuoja eiti į mokyklą. Tokias tėvų ar globėjų nuostatas perima ir vaikai, reiškiasi jų pasyvumas, neįsitraukimas. Mokytojų nuomone, tokie vaikai „ateina į mokyklą tiesiog pabūti“.

Įsigalėjusias nepalankias romų nuostatas padeda keisti bendravimas ir bendradarbiavimas. Empatiškas mokyklos bendruomenės reagavimas į romų tradicijas, rūpestingumą, gebėjimą ginti savo tiesas, bendruomeniškumą kuria patvarius ryšius. Mokyklos organizuojamos veiklos skatina romų įsitraukimą į bendruomenę, tvirtina bendraveiką. Taiklios tėvų ar globėjų pedagoginio švietimo formos ir priemonės mažina jų pasipriešinimą, didina mokymosi vertės supratimą, stiprina motyvaciją mokytis. Dažniausiai esamą romų mokinių vidinės mokymosi motyvacijos trūkumą kompensuoja išorinės mokyklos personalo paskatos.

Lankomumas ir mokymosi nutraukimas ar net iškritimas iš švietimo sistemos. Ugdymo proceso pertraukas ar prastą lankomumą lemia skirtingos priežastys: romų gyvenimo būdas, užsitęsęs adaptacinis

periodas, tėvų ar globėjų atsakomybės stoka, ankstyvos santuokos. Nepakankamai veiksmingos mokyklos ir kitų institucijų taikomos priemonės, siekiant užtikrinti mokinių lankomumą, nacionalinio lygmens sprendimų, stiprinančių tėvų atsakomybę šioje srityje, stoka neigiamai veikia lankomumą ir turi neigiamos įtakos dalies mokinių pasiekimams ir pažangai. Praleidimą dažniausiai papildoma kurso kartojo sprendimai, pratęsia ugdymosi nutraukimas ar net iškritimas iš švietimo sistemos.

Ugdymosi sėkmė priklauso nuo lankomumo. Mokyklos vadovybė, mokytojai ir socialiniai pedagogai deda daug pastangų mokyklos nelankantiems romams sukurti naują įprotį, o nutraukusiuosius ugdymosi veiklas – sugrąžinti į mokyklą. Lankomumo problemas padeda spręsti paveikus komunikacijos ir papildomo grįžtamojo ryšio poveikis. Dažniausiai mokyklos personalo pastangos pasiteisina, nors ir viršija nustatytus darbo krūvius.

Romų vaikų specialieji ugdymosi poreikiai ir mokymo(si) praradimai. Ugdymo paskirtis – padėti mokiniui lavintis, mokytis pagal prigimtį ir gebėjimus, įgyti išsilavinimą. Atsiradus ar esant mokinio mokymosi sunkumams, jam teikiama švietimo pagalba pedagoginiu, psichologiniu, medicininiu ir socialiniu pedagoginiu aspektais. Vadovaujantis pedagoginės psichologinės tarnybos mokinio specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimo rekomendacijomis, nustatoma mokinio teisė gauti specialią ugdymą ir (ar) švietimo pagalbą. Mokytojų teigimu, mokyklose tarpusavyje lietuviškai kalbasi tik 30 proc. romų vaikų, o šeimose romai tarpusavyje kalbasi savo kalba. Todėl mokymosi sunkumų dėl kalbos turi visi

romų vaikai. Padedami švietimo pagalbos specialistų, romai įveikia specialiuosius mokymosi poreikius, atsirandančius dėl kalbos nemokėjimo. Daliai romų vaikų specialieji ugdymosi poreikiai, atsiradę dėl sveikatos sutrikimo ar negalios, išryškėja jau pradinio ugdymo etapu. Tokiais atvejais bendroji programa pritaikoma, individualizuojama, atsižvelgiant į nustatytus mokinio specialiuosius ugdymosi poreikius, taip pat mokinio, tėvų ar globėjų pageidavimus, vadovaujantis pedagoginės psichologinės tarnybos arba švietimo pagalbos tarnybos išvadomis ir rekomendacijomis.

Mokyklos vadovybės ir darbuotojų vadovavimas humanistinio ugdymo filosofija, įvairių tautybių, kultūrų, socialinių grupių mokinių bendrystės puoselėjimas sukuria tinkamas prielaidas kiekvieno mo-

kinio asmenybės tapsmui ir sėkmingai integracijai į Lietuvos visuomenę. Mokyklos bendruomenė turi aukštesnių lūkesčių dėl romų mokinių pasiekimų ir pažangos. Pasiiekti optimalų romų mokinių pažangos lygį padeda švietimo pagalbos specialistų komanda, individualaus ugdymo proceso planavimas ir organizavimas. Romų mokiniams pagalbą mokantis teikia ne tik vaiko gerovės komisijos ar atskirose mokyklose sukurti pagalbos teikimo skyriai. Suderinta paslaugų sistema mokyklose garantuoja sklandų pagalbos specialistų darbą vaikų labui ir galimybę įveikti sunkumus ar kompensuoti mokymosi praradimus. Neformali ugdymo veikla, kurią mokykloje galima rinktis, yra patraukli, įtraukia romų vaikus, atskirais atvejais skatina ir akademinę pažangą.

Tarpusavyje glaudžiai susijusios problemų veiksmų grupės nulemia romų nedarbą ir socialinę atskirtį. Neįveikus kurio nors veiksmo, o ypač problemą lemiančių veiksmų, ydingas grupės algoritmas kartojasi, ir romų izoliacija stagnuoja, kartu programuodama iš to kylančias problemas.

Beveik visoje Europoje romų švietimui būdingos tos pačios problemos (ES romų lygybės, įtraukties ir dalyvavimo strateginis planas, 2020). Vadinasi, problemos negali būti siejamos su nacionalinės švietimo sistemos spragomis, tarpžinybinių institucijų koordinavimo stoka ar mokytojų kompetencijų trūkumu. Lietuvoje (Baršauskienė, Leliūgienė, Pauliukonis, 2003, Štuopytė, 2008), kaip ir kitose šalyse (Kozma, Pusztai, Torkos, 2003), didžiausios iki šiol pažymimos šios romų socialinės edukacinės problemos: suaugusiųjų neraštingumas, nedarbas, skurdas, prastos gyvenimo sąlygos, silpna sveikata, tarpkultūrio vaikų ugdymo trūkumas, kuris reiškiasi menka mokymosi motyvacija, mokyklos nelankymu, prastais akademiniais pasiekimais ir anksčiau mokyklos palikimu.

Kaip įveikti romų vaikų ugdymo problemas?

Romų vaikų socializaciją ir įtraukimą į ugdymą (si) lemia jų kultūra, paveldimas ir iš kartos į kartą perduodamas gyvenimo būdas. Romai tarpusavyje yra labai skirtingi, jų šeimos taip pat labai skirtingos, todėl būtų klaida generalizuoti, apibendrintai įvardyti problemų priežastis ar juo labiau jas sieti su priklausomybe tautinei mažumai. Kartais tos pačios romų šeimos vaikams būtinai skirtingi individualūs sprendimai.

Romų vaikų ugdymo problemų įveikos galimybės atskleidžiamos apibendrinus tarptautinių tyrimų rezultatus, sėkmingus bendrojo ugdymo mokyklų bendruomenių pasirinkimus. Siekiant užtikrinti romų pagrindines teises, lygybę ir nediskriminavimą (Carreira, Vosyliūtė, 2017), išskirti du įveikos komponentai – švietimo socialinis teisingumas ir instituciniu aktyvumu kuriama nauja mokyklų kultūra.

Švietimo socialiniu teisingumu pripažįstamos žmogaus teisės ir siekiama lygių galimybių, nepaisant bet kokių asmens požymių ar priklausomybės; įgyvendinamas asmens laisvės principas. Valstybėje ir visuomenėje kuriamos kuo vienodesnės sąlygos sukuria prielaidas vienodai pasinaudoti gyvenimo galimybė-

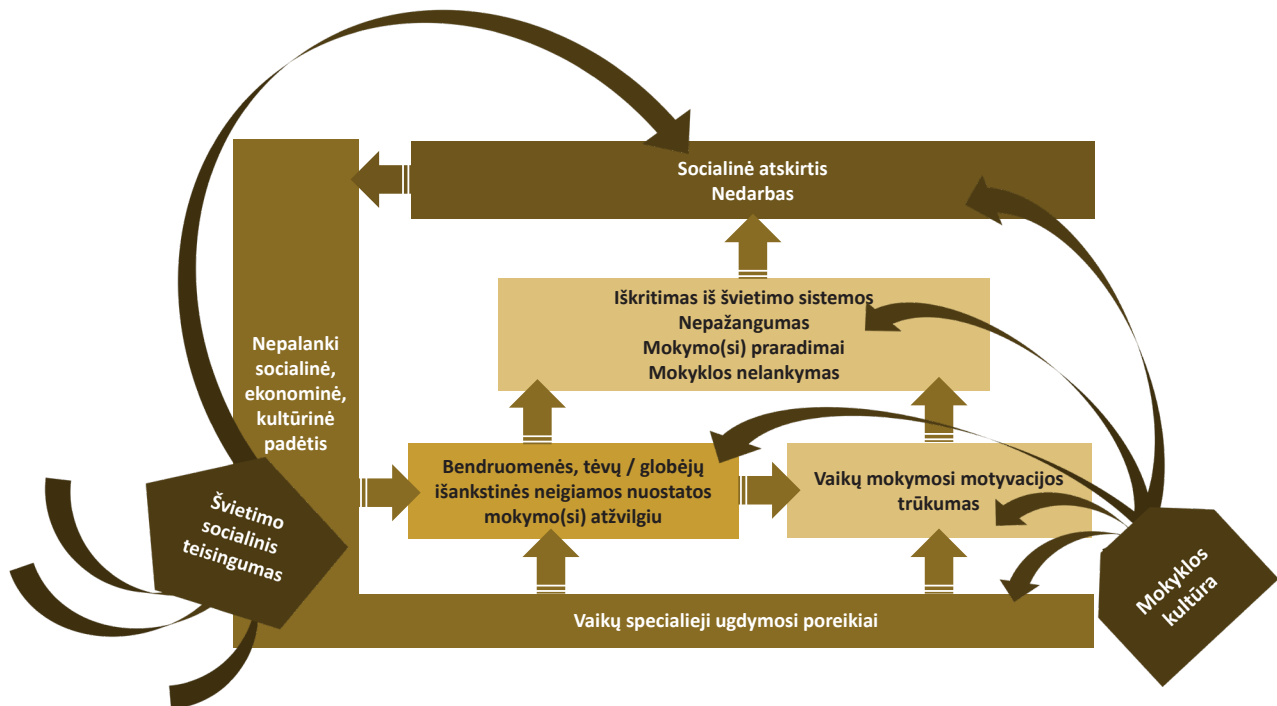
mis. Tuo siekiama didinti visuomenės socialinės raidos efektyvumą, kai mažinami vidiniai visuomenėje kylantys prieštaravimai ir didinamas turimų išteklių panaudojimo efektyvumas dėl ugdymo (si) pasiekimų ir pažangos.

Ugdant romų vaikus, socialiai teisingas švietimas įgyvendinamas pripažįstant kultūrų įvairovę, didinant švietimo sistemos prieinamumą, teikiant paramą romų įtraukumui ir socializacijai, formuojant pozityvų tautinės mažumos kultūros vaizdinį.

Kultūrų įvairovės pripažinimas. Besimokančiųjų Lietuvos švietimo sistemoje tautinės tapatybės yra įvairios. Pastebimi skirtumai ir tarp asmenų, priklausančių tai pačiai tautinei mažumai. Šiandieninei demokratiškai visuomenei kyla poreikis, (pri)pažinus asmenų įvairovę, stiprinti toleranciją ir bendrystę, puoselėjant daugiakultūriškumą telkti bendruomenės kultūros ir gerovės plėtrai.

Edukologams tyrėjams derėtų aktyviau tirti ir atskleisti subkultūrų individualumą ir jų poveikį ugdymo procesui bei rezultatams.

Psichologai ir specialieji pedagogai, pedagogai, tirdami asmens poreikius ir įvertinę jo gabumus, galėtų projektuoti geriausią personalizuoto ugdymo ir ugdymosi perspektyvą.

Sudaryta autorės, remiantis teorinės literatūros analize ir romų ugdymo raiškos apibendrinimu

Švietimo sistemos prieinamumo didinimas.

Tarpkultūrių skirtumų pripažinimas ir palaikymas yra tarptautiniu lygmeniu ir kiekvienos Europos Sąjungos šalies mastu pripažinta teisės norma. Tačiau, kaip rodo istorinė patirtis, skirtumų pripažinimas ir vienas jų vertinimas yra ne tik teisės problema. Istoriskai susiformavusias patirtis ir stereotipus sugriauti vien teisinėmis priemonėmis neįmanoma. Daugiakultūrių nuostatų kūrimas nevyks, negaunant švietimo sistemos paramos.

Politikams rekomenduojama aktyviai atstovauti įvairovei, užtikrinant atskirties prevenciją ir (ar) mažinimą. Formuojant finansavimo politiką, reikėtų numatyti išteklių paskirstymą ar (ir) perskirstymą dėl visuomenės gerovės.

Savivaldybių administracijoms rekomenduojama inicijuoti romų išsilavinimo, įsidarbinimo, profesinės reabilitacijos programas ir užtikrinti jų tęstinumą.

Mokyklų steigėjams siūloma skirti tikslinę paramą mokykloms, įgyvendinančioms daugiakultūrį ugdymą ir turinčioms įtraukaus ugdymo programą.

Pedagogams ir socialiniams pedagogams, įgyvendintiems paramos programas, ne tik teikti romams, bet ir mokykloje turėti papildomų ugdymui skirtų priemonių rezervą, vykdyti mokyklos lankomumo priežiūrą, pasiręsti mokymo praradimo kompensavimo dėl nelankomumo planą.

Ugdymo karjerai specialistams ir klasių vadovams išmanyti švietimo sistemos galimybes ir plačiai taikyti ugdymo karjerai galimybes, veiklinti ugdymosi.

Paramos teikimas ir koordinavimas romų įtraukimui ir socializacijai užtikrinti.

V. Mudriko teigimu (2002), menkas tėvų išsilavinimas neigiamai veikia vaikų intelektualinį vystymąsi, tai patvirtina gauti rezultatai (Štuopytė, 2008), kad romų vaikams kyla sunkumų mokantis. Remiamasi nuostata, kad romų švietimas – tai pagrindinė kovos su socialine atskirtimi, išnaudojimu ir nusikalstamumu priemonė (Štuopytė, 2008, p. 141). Todėl romų vaikų ugdymas tampa svarbiausiu uždaviniu, sprendžiant jų socializacijos problemas.

Politikams derėtų užtikrinti socializacijos programų tęstinumą ir koordinuoti tarpinstitucinį bendradarbiavimą, skirti finansavimą romų mokytojų padėjėjams ar jų tinklui kurti, vykdyti integracijos ir socializacijos programų įgyvendinimo stebėseną.

Mokyklos administracija turėtų sustiprinti adaptacijos ir patyčių prevencijos programų vykdymą. Bendruomenei telkti ir sklandžiai integracijai užtikrinti panaudoti mokyklos papročius, tradicijas, renginius, neformalų švietimą. Romų asocijuotųjų bendrijų supratimu, neformaliojo ugdymo veiklos mokyklose galėtų būti glaudžiai susietos su neformaliosiomis ugdymo veiklomis už mokyklos ribų. Remiantis bendradarbiavimu kuriamas platus neformaliojo švietimo spektras įgalintų daugiakultūroje aplinkoje įgyti tvirtą žinojimą, padėtų užtikrinti įsitraukimą ir išsiugdyti pilietiškumą. Rekomenduojama pasitelkti savanorių, nevyriausybių organizacijų pajėgas, plėtoti bendradarbiavimą su visomis suinteresuotosiomis šalimis.

Švietimo pagalbos specialistams ir klasių vadovams derėtų skirti daugiau veiklų mokinių socializacijai stiprinti, atidžiau prižiūrėti patyčių prevencijos programų įgyvendinimą ir kurti emociškai patrauklias mokymosi sąlygas, prireikus, taikyti psichoedukacines intervencijas.

Pedagogams siūloma dažniau įsiklausyti į mokinių nuomonę, sudaryti sąlygas mokinių tarpusavio mokymuisi, dalytis idėjomis.

Pozityvių tautinės mažumos kultūros vaizdinių formavimas. Lietuvos tautinės mažumos turi gilią tradicijas, yra susibūrusios į aktyvias bendruomenes. Romų asociacija nepakankamai didžiuojasi išsilavinusiais ir karjerą padariusiais savo bendruomenės nariais. Mokyklos taip pat turi viešinti išskirtinius lyderystės pavyzdžius savo aplinkoje. Lyderystės atvejai patraukia ir skatina jaunuomenės aktyvumą. Jais būtina dalytis ne tik bendruomenėje, bet ir visoje visuomenėje.

Tautinių mažumų bendruomenei derėtų rinkti, kaupti, dalytis ir skelbti savo atstovų lyderystės sėkmės istorijas ir taip skatinti jaunuomenę ne tik vertinti išsilavinimą, bet ir siekti karjeros. Taip siūloma plėsti besiformuojančio vaikų ir paauglių socialinio psichologinio pasaulio ribas pozityviais įvairių socialinių kultūrinių grupių įvaizdžiais, pasitelkiant socialines sąveikas ir tiesioginių grupių gyvosios patirties pažinimą, jų istorijos, pasiekimų pripažinimą, įvairių vaidmenų modelių skatinimą.

Mokyklų bendruomenėms derėtų kurti papildomas priemones, skirtas tolerancijai didinti, bendravimui skatinti ir suaugusiųjų romų nuostatoms keisti. Mokymosi motyvaciją stiprintų ir pasiekimų pažangai įkvėptų sėkmingai išugdytų ir karjerą profesinėje veikloje padariusių romų biografijų fiksavimas ir viešinimas, gerosios patirties sklaida romų bendruomenėje. Demonstruojamos biografijų galerijos paskatintų romų vaikus ir jų šeimas domėtis švietimu, galbūt ir sekti pavyzdžiu. Perspektyvoje tai stiprintų vidinę romų šeimų motyvaciją mokytis ir didintų išorinę mokymosi motyvaciją.

Aprašytos įgyvendinamos socialiai teisingo švietimo priemonės užkardytų socialinę izoliaciją ir, galbūt, skatintų spręsti nedarbo problemas.

Mokyklos kultūra į visumą jungia daugelį veiksnių. Ji atspindinti ugdymo raišką, lemia ugdymo(si) pasiekimus, sudaro sąlygas asmenybės brandos sklaidai, parodo mokyklos išskirtinumą ir ją reprezentuoja.

Mokyklų kultūros kaita atspindi mokyklų valdymo sąsąjas su ugdymo(si) kokybės užtikrinimu. Kalbant apie romų vaikų ugdymą, mokyklos kultūros pokyčiai atsispindi mokyklų valdymo kaitą, daugiakultūrio ir daugiakalbio ugdymo plėtrą, pedagogų daugiakultūrės kompetencijos tobulėjimą, ugdymo turinio pritaikymą.

Mokyklų valdymo kaita. Daugiakultūriam ugdymui užtikrinti ir įvairių socialinių grupių poreikiams patenkinti mokykloje reikia nuoseklios nacionalinio lygmens paramos sistemos: politinės valios, finansinių išteklių, pedagogų ir pilietinės visuomenės įtraukties į sprendimų priėmimo procesą ir sprendimų įgyvendinimo stebėsenos. Mokyklų administracija ir švietimo politikos formuotojai turėtų dalyvauti sisteminiame sąmoningumo ugdymo procese. Mokymosi procesas ir aplinka turi skatinti kurti daugiakultūrę, įtraukią mokyklos kultūrą.

Švietimo politikams rekomenduojama sekti ir prižiūrėti, kaip užtikrinamos vienodos švietimo starto galimybės; vertinti švietimo įtraukties užtikrinimą, švietimo pagalbos teikimą ir kokybiško mokymo organizavimą asmenims, taip pat patiriantiems atskirtį vaikams, turintiesiems specialiųjų ugdymosi poreikių, gyvenantiems nepalankiomis sąlygomis, tautinių mažumų vaikams (romams ir kt.), iš užsienio grįžusiems ir atvykusiems asmenims ir kt.

Mokyklų vadovai turėtų telkti kolektyvinę lyderystę, stiprindami pagalbos mokyklai (specialiosios pedagoginės, psichologinės, socialinės pedagoginės, specialiosios pagalbos, ugdymo karjerai) teikimo sistemą, lanksčiai koreguodami ugdymo organizavimą; mokykloje plėtoti mentorystę, lanksčiai derindami individualų, grupinį ir frontalių mokymą(si). Atskirose mokyklose pasiteisina vadinamosios vertikaliuosios klasės, kuriose kuruojantis mokytojas buria tautinių mažumų mokinius.

Pedagogai, naudodamiesi visapusiška informacija apie mokinio gabumus, pasiekimus ir pažangą, galėtų išplėtoti ne tik papildomą ugdymą, konsultavimą, bet ir ugdomąjį vadovavimą.

Daugiakultūrio ir daugiakalbio ugdymo plėtra. Tarptautinė migracija, migracija šalies viduje, tautiniu požiūriu mišrių šeimų gausėjimas plečia ir mūsų mokinių įvairovę. Vienoje klasėje susitinka skirtingų rasių, tradicijų, gimtosios kalbos, skirtingų įsitikinimų veikiamos bręstančios asmenybės. Lietuvos mokytojai yra įpratę veikti daugiakultūroje aplinkoje. Išskirtinis sėkmingas pavyzdys – Vilniaus lietuvių namai, kur mokosi vaikai iš 44 pasaulio valstybių. Mokyklose jungiasi skirtingų kultūrų atstovai ar grupės. Stebint kiekvieno besimokančiojo savirealizaciją, pripažįstama, kad kultūrinis tapatumas turi poveikį ugdymo procesui. Lietuvos mokytojai jaučiasi pasiruošę dirbti daugiakultūroje terpėje. 15 proc. mokytojų, dalyvavusių tarptautiniame TALIS tyrime, nurodo, kad į jų studijų programas ar mokymus, lankytus jau dirbant mokykloje, buvo įtrauktos temos, skirtos plėtoti gebėjimą dirbti daugiakultūroje aplinkoje (TALIS 2018, I).

Baršauskienės ir kt. nuomone (2003), mokykla yra institucija, kurioje visi mokiniai ugdomi kartu, nepaisant skiriamųjų bruožų (religijos, etninio, kultūrinio

³ Frontalusis mokymas – ugdymo organizavimo forma, kai mokytojas vadovauja visų mokinių mokymuisi.

pagrindo). Kylantį vertybinį konfliktą gali padėti išspręsti daugiakultūris ugdymas – kultūrų įvairovės pažinimas, tiesioginis bendradarbiavimas, griauinant nusistovėjusius išankstinius stereotipus, socialinių ryšių tinklų kūrimas.

Mokyklų vadovai, pripažindami mokyklos kultūrinę įvairovę, turėtų plėtoti įvairias socializaciją skatinančias veiklas, vykdyti mokyklos lankomumo stebėseną ir valdyti romų vaikų ugdymo(si) pažangos tvarumą.

Pedagogams derėtų pažinti kultūrų savitumą ir besimokančiųjų individualumą. Svarbu puoselėti kultūriškai heterogenišką aplinką, padėti atsiskleisti socialinei, kultūrinei įvairovei ir taip brandinti klasės bei visos mokyklos bendruomenės kultūrinį pliuralizmą ir toleranciją. Etninės kultūros pažinimo temas plėtoti per etnografinių regionų, tradicijų ir papročių nagrinėjimą, kultūros paveldą ir raidą, kultūros įvairovių pažinimą ir daugiakalbystę, pilietinės visuomenės savikūrą.

Pedagogų daugiakultūrės kompetencijos tobulinimas. Pedagogų daugiakultūrio diskurso samprata siaura, vyrauja lokali perspektyva apie daugiakultūriškumą, trūksta konceptualių išteklių kritinei refleksijai. Daugiakultūrio ugdymo procese svarbu ne tik tai, kas pasakyta, bet ir tai, kas nutylėta (angl. *null curriculum*).

Tarptautinio mokymo ir mokymosi tyrimo (TALIS, 2018) duomenimis, 13 proc. mokytojų nurodė mokymo daugiakalbėje ir daugiakultūroje aplinkoje poreikį (2019 m. Švietimo ir mokymo stebėsenos biuletenis, p. 10). Pedagogai dažniausiai tik aptaria vadovėlyje pateiktą medžiagą apie įvairias socialines kultūrinės grupes ir retai analizuoja diskriminuojamų grupių padėtį Lietuvoje ir kitose šalyse, stereotipų ištakas ir padarinius, socialinės atskirties grupių istoriją.

Socialiniuose ir humanitariniuose moksluose atskleista nemažai dėsningumų ir mechanizmų, kaip veikia ir kaip gali būti keičiamos diskriminuojančios nuostatos, stigmatizuojantys socialiniai stereotipai. Perteikiant šias žinias švietimo srities darbuotojams, stiprėtų jų taikymas Lietuvos mokyklose.

Politikams rekomenduojama teisinėmis priemonėmis grįstą kultūriškai heterogenišką aplinką remti finansinėmis priemonėmis; inicijuoti socialinės, kultūrinės įvairovės programas, taip brandinti bendruomenės kultūrinį pliuralizmą ir toleranciją.

Pedagogus rengiančioms institucijoms (aukštojioms mokykloms ir pedagogų rengimo centrums) siūloma praturtinti pedagogų profesinio mokymo programas trūkstamų bendrųjų kompetencijų aspektu. Į pedagogų kvalifikacijos įgijimo ir rengimo programas siūloma įtraukti ir plėtoti daugiakultūrę pedagogų kompetenciją. Pedagogų profesinėje veikloje turėtų atsiskleisti jų gebėjimai spręsti situacijas daugiakalbėje ir daugiakultūroje aplinkoje, dirbti su specialiuoju poreikiu turinčiais ir palankių sąlygų neturinčiais besimokančiais. „Tiek trumpalaikis, tiek

ilgesnės trukmės, fizinis, virtualus ar mišrus tarpvalstybinis judumas yra veiksminga mokymosi patirtis ir vertinga galimybė ugdyti dalyvių socialinius, tarpkultūrinius, daugiakalbius ir tarpasmeninius gebėjimus tiek studentams pirminio mokytojų rengimo metu, tiek praktikuojantiems mokytojams ir dėstytojams jų tęstinio profesinio tobulėjimo metu.“ (Tarybos išvados dėl Europos mokytojų ir dėstytojų ateities, 2020)

Pedagogams rekomenduojama dalyvauti įvairiuose daugiakultūrės kompetencijos tobulinimo renginiuose. Įgijus daugiakultūrio ugdymo kompetencijų, taikyti priemones, skatinančias mokinius domėtis įvairiomis kultūromis ir drauge jas pažinti.

Ugdymo turinio pritaikymas. Švietimas apie įvairias Lietuvos tautines mažumas (įskaitant Lietuvos romų istoriją) nėra tinkamai integruotas į formaliąją Lietuvos švietimo sistemą. Antisemitizmo, romafobijos, ksenofobijos užuomazgas ir plėtrą prevenciškai veiktų daugiakultūris ugdymas. Daugiakultūrio ugdymo procese svarbu ne tik tai, kas pasakyta, bet ir tai, kas nutylėta (angl. *null curriculum*). Mokyklose labiausiai akcentuojami skirtumai, susiję su negalia, etnine ar religinių įsitikinimų įvairove. Mažiausiai dėmesio skiriama lyties ir seksualinės orientacijos nulemtiems savitumams aptarti. 2019 m. Eurobarometro tyrimu nustatyta, jog 72 proc. europiečių pritaria idėjai, kad į ugdymo turinį turėtų būti integruota informacija apie romų kultūros istoriją ir tradicijas. Daugiakultūrio ugdymo galimybės integruotos į atnaujintas bendrąsias ugdymo programas, pavyzdžiui: 5 klasės temose „Praeitį, dabartis ir istorijos mokslas“ ir „Lietuva Europoje: asmuo, bendruomenė, valstybė“, 8 klasės temoje „Viduramžių visuomenė“, 10 klasės temoje „Antrasis pasaulinis karas (holokaustas Europoje ir Lietuvoje)“.

Mokymo priemonių autoriai kuriamose mokomosi priemonėse galėtų numatyti tautinių mažumų kultūrų, subkultūrų ženklus ir taip skatinti daugiakultūrio raštingumo plėtrą. Plintant skaitmeninėms technologijoms, turinio įskiepius vertėtų pritaikyti nuotoliniam mokymui ir mokymuisi.

Steigėjams ir mokyklų vadovams, įvertinus įtraukiojo ugdymo dalyvius, būtų prasminga didinti pagalbos specialistų skaičių mokykloje ir finansavimą mokymosi ištekliams papildyti ar naujiems įsigyti.

Pedagogai ir švietimo pagalbos specialistai, projektuodami ugdymo procesą, organizuodami mokymą ir mokymąsi, turėtų vadovautis universalus ugdymo dizaino ir integralumo principais. Rekomenduojama drąsiau naudotis galimybe kurti 30 proc. ugdymo turinio, jį susiejant su įvairiomis realaus pasaulio problemomis ir perspektyvomis. Remiantis romų vaikų pasiekimų rezultatais, skatinti jų pageidaujamą elgesį, projektuoti kiekvieno besimokančiojo sėkmę, nepriklausomai nuo etninės, religinės priklausomybės ir lyties.

Aprašytos mokyklos kultūros kaitos kryptys ne tik padėtų spręsti romų vaikų ugdymo problemas, bet ir, galbūt, prisidėtų prie romų šeimų gerovės.

Romų vaikų ugdymo veiksmingumą didina du taikomi komponentai – švietimo socialinis teisingumas ir mokyklos kultūra.

Tiek švietimo socialiniu teisingumu, tiek ir mokyklos kultūra siekiama diegti socialinius pokyčius mikroygmeniu, kurie kaitą tranzitu perduotų makroygmeniui. Įgyvendinant kaitą siekiama ne tik realizuoti ilgalaikius individų gyvenimo ar organizacijos kultūros pokyčius, bet svarbiausia – skatinti socialinę ir kultūrinę visuomenės transformaciją.

Išvados

- Švietimo sistema bandoma amortizuoti nepalankius veiksnius, sudaryti socialiai teisingas sąlygas, prevenciškai spręsti motyvacijos, nelankomumo, raštingumo, socializacijos ir įsitraukimo į darbo rinką problemas.
- Nepriklausomos Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklos, kartu ugdydamos romų vaikus, jau turi daugiau nei trisdešimties metų patirtį. Per šį laikotarpį susiformavo problemų įveikos gerosios praktikos: įtraukimas, adaptacijos periodo priemonės, bendraveika, pedagoginis švietimas, atvejo vadyba. Tačiau užtikrinant visapusišką pagalbą mokiniams ir jų poreikių tenkinimą, kyla sunkumų, nes mokykloms trūksta išteklių ir kai kurių specialistų (specialiojo pedagogo, psichologo, ugdymo karjerai koordinatoriaus).
- Švietimo lyderių dėka sprendžiama daugybė socialinių problemų, su kuriomis susiduria subkultūroms priklausančios mažumos ir marginalizuotų grupių atstovai. Darbas su romų šeimomis (tėvais ar globėjais ir vaikais), stiprinant jų integraciją, mokymosi motyvaciją, užtikrinant lankomumą ir pozityvų požiūrį į ugdymąsi, apskritai reikalauja didelių mokyklos bendruomenės pastangų.

Šaltiniai

1. Baršauskienė, V., Leliūgienė, I. ir Pauliukonis, R. (2003). Social-educational problems of the Lithuanian Gypsies as a marginal community. Kaunas: Kauno technologinis universitetas.
2. Carrera, S., Vosyliūtė, L. (2017). Responses and promising practices in the EU and selected Member States. Report Combating Institutional Anti-Gypsyism, CEPS.
3. ES romų lygybės, įtraukties ir dalyvavimo strateginis planas. (2020). Nacionalinės romų integracijos strategijos: bendrasis Europos planas. Europos Komisijos komunikate Europos Parlamentui ir Tarybai. Lygybės sąjunga.
4. Kontvainė, V. (2020). Romų tautybės asmenų padėtis Lietuvoje. Vilnius.
5. Kozma, T.; Puszta, G.; Torkos, K. (2003). Roma Childhood in Eastern Europe. Acta Paedagogica Vilnensia. Nr. 11.
6. Lietuvos Respublikos 2021 m. gyventojų ir būstų surašymo rezultatai. Tautybė, gimtoji kalba ir tikyba. (2021). Oficialiosios statistikos portalas. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/2021-gyventoju-ir-bustu-surasymo-rezultatai/tautybe-gimtoji-kalba-ir-tikyba>.
7. Mokyklų patirtys ir iššūkiai ugdant romų tautybės vaikus. (2020). NŠA. Viešoji diskusija nuotoliniu būdu.
8. Nediskriminavimo skatinimo 2021–2023 metų veiksmų planas. (2020).
9. Okely, J. (1996). Own or Other Culture. London and New York: Routledge.
10. Petrušauskaitė, V. (2014). (Ne)lygios galimybės švietime: ankstyvo romų vaikų pasitraukimo iš ugdymo sistemos Vilniaus mieste analizė. Etniškumo studijos 1. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.
11. Petrušauskaitė, V. (2014). Romų vaikai švietimo sistemoje: Vilniaus ir Ukmergės savivaldybių atvejai. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų institutas.
12. Petrušauskaitė, V. (2016). Ankstyvas romų vaikų pasitraukimas iš švietimo sistemos Vilniaus mieste: švietimo lauko analizė. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas.
13. Romų integracijai skirtos ES politikos iniciatyvos ir finansinė parama. Specialioji ataskaita. (2016). Europos audito rūmai.
14. Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2021–2023 m. veiksmų planas. (2022).
15. Romų platforma. Prieiga per internetą: <http://www.romu-platforma.lt/>.
16. Štuopytė E. (2008). Romų vaikų socializacijos ypatumai. Socialinis darbas. Nr. 7(3), p. 140-147.
17. Švietimo ir mokymo stebėsenos biuletenis. (2019).
18. TALIS 2018 Results (Volume I, II): Teachers and School Leaders as Lifelong Learners. Paris, OECD Publishing, 2019.
19. Tarybos išvados dėl Europos mokytojų ir dėstytojų ateities. (2020).
20. Tautinių mažumų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. (2021). 2021–2023 metų strateginis veiklos planas.
21. Tautinių mažumų istorijų reprezentavimo Lietuvoje koncepcija. (2019).
22. Žemaitėlytė-Ivanavičė, I. (2018). Romai pagrindinėje mokykloje: tarp selektyvios izoliacijos ir visiškos niveliacijos. Acta paedagogica.

ŠVIETIMO PROBLEMAS ANALIZĖ – Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos leidinių serija, skirta politikams, savivaldybių švietimo padalinių specialistams, mokyklos bendruomenei ir plačiajai visuomenei, nušviečianti kylančias ir sprendžiamas švietimo problemas. Leidiniai skelbiami internete adresais: <https://smsm.lrv.lt/lt/teisine-informacija-1/ti-tyrimai-ir-analizes/ti-leidiniai-svietimo-problemos-analize/bendroji-svietimo-bukle>; <https://www.nsa.smm.lt/tebesenos-ir-vertinimo-departamentas/svietimo-politikos-analize/serija-svietimo-problemos-analize/>; <https://www.nsa.smm.lt/bendruju-reikalu-departamentas/leidiniai/naujausi/>.

Pasiūlymus, pastabas ar komentarus prašome siųsti Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos Strateginio planavimo skyriaus vedėjui Ričardui Ališauskui (ricardas.alisauskas@smm.lt). Autorius, norinčius publikuoti savo parengtas analizes, prašome kreiptis į Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos Strateginio planavimo skyriaus vyriausiąją specialistę Eveliną Raudytę-Lipeikienę (el. p. evelina.raudyte-lipeikiene@smm.lt, tel. (8 5) 219 1120).

Analizę parengė **dr. Dalia Survutaitė**, Nacionalinės švietimo agentūros Stebėsenos ir vertinimo departamento Švietimo politikos analizės ir tyrimų skyriaus analitikė, Vytauto Didžiojo universiteto profesorė.

Duomenis teikė: **Ingrida Šiaučiulienė**, Nacionalinės švietimo agentūros Švietimo informacinių sistemų skyriaus I. e. skyriaus vedėjo pareigas, **Marija Usovaitė**, Švietimo informacinių sistemų skyriaus duomenų bazių administratorė, **Rimantas Pikšrys**, Švietimo informacinių sistemų skyriaus duomenų bazių administratorius, **Raminta Palionė**, Vilniaus miesto savivaldybės administracijos Bendrojo ugdymo skyriaus vyriausioji specialistė, **Vaiva Vėželytė-Pokladova**, Tautinių mažumų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės Tautinių mažumų politikos analizės ir informacijos skyriaus vedėja.

Konsultavo: **Andrius Šarmavičius**, Švietimo mokslo ir sporto ministerijos Bendrojo ugdymo departamento Pagrindinio ir vidurinio ugdymo skyriaus vyriausiasis specialistas, Tautinių mažumų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovai, VŠĮ Romų visuomenės centro ir Ugdymo centro „Padėk pritapti“ atstovai.

Romų vaikų ugdymas: situacija ir įveikos galimybės

Redaktorė *Anželika Tekutienė*
Maketavo *Valdas Daraškevičius*

2023-04-21.

Išleido Nacionalinės švietimo agentūros Bendrųjų reikalų departamento Dokumentų valdymo skyrius, K. Kalinausko g. 7, LT-03107 Vilnius

ISSN 2669-0977 (elektroninis)
